

והמגן-אברהם שלא כתב כן, יש לפרש שסובר שאם היה הדבר רשות, שוב אין כאן הפסק בפסוקי דזמרה שהם דברי שבת. ואכן כדברי המג"א מפורש בפוסקים הקדמונים, שאם סיים ברכתו עם אחר, לא יענה 'אמן'. ודייקו כן מדברי הרא"ש בתשובה (ד, יט) שהיה ממהר לסיים ברכות יוצר קודם הש"ץ, ופרשו טעם הדבר כדי שיוכל לענות 'אמן' (כן כתבו בתרומת הדשן יא; בית יוסף נט ובסוף סימן קט ועוד). ומבואר שכולם כאחד סוברים שאילו היה רשות לענות, לא היה זה נחשב הפסק, ואף בברכות קריאת שמע. או סברתם שאין שייך בזה רשות אלא או איסור או חובה. ב. לאו דוקא אם סיים עם חברו כאחת ממש אלא אף בתוך כדי דיבור [אם אין שם אחרים העונים 'אמן' אחר ברכת חברו] - ע' בזה בשו"ת אגרות משה ח"ה ט, א.

רב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב והמטיב.

'שאלה: בחורים בני בי רב היו רגילים לדבר בשעת ברכת המזון, ועשו תקנה בקנס שלא ידברו כדי שיכוונו לשמוע הברכה. ויש שרצו לתקן עד לאחר בונה ירושלים שהיא סוף ברכה דאורייתא - שפיר דמי הכי או לאו?

תשובה: יראה דלאו שפיר דמי הכי, דראוי לתקן עד לאחר ברכה רביעית דהיינו עד שיתחיל 'הרחמן'. וכן שמעתי אחד מרבוותא שהקפיד על שתקנו רק עד אחר בונה ירושלים, והביא ראיה מפרק שלשה שאכלו, רב [אשי] עני לה לאמן דבונה ירושלים בלחישותא כי היכי דלא ליזלזלו ביה רבנן. ונראה כל שכן אם יתקנו שלא לדבר רק עד אחר בונה ירושלים יבינו הכל דמכאן ואילך לא קפידא אם לא יכוונו לשמוע משום דהיא דרבנן ויזלזלו בברכה רביעית. ואף על גב דבכל דוכתא אשכחן דעבדינן גזרה טפי לדאורייתא מלרבנן, מכל מקום כיון דאשכחן הכא דקפיד תלמודא כי האי גוונא אנו נמי נקפיד. הנראה לע"ד כתבתי (תרומת הדשן לט).

*

מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך... -

כלל גדול הוא שילך האדם בדרך האמת, וכל עבודתו תהיה באמת כפי רצון הלב ולא יותר; 'המברך' היינו הנשמה, כל הנשמה תהלל י-ה, והגוף אינו אלא כ'עונה אמן', שנגרר אחר הנשמה. וזהו שאמרו, אל יגביה - הגוף - קולו יותר מהתלהבות המברך, היינו הנשמה הפנימית. (ר' זושא מאניפולי)

דף מו

זאיהו כמאן סבירא ליה, כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: בעל הבית בוצע ואורח מברך. ואם תאמר, אם סבר כרבי יוחנן, מפני מה אמר בתחילה לר' זירא לבצוע, הלא לרבי יוחנן בעל הבית מברך?

ונראה, כיון שכל הסעודה נערכה לכבודו של רבי זירא, הרי הוא כ'בעל הבית' ועליו לבצוע (ראשונים). ויש מפרשים שבעל הבית יכול לכבד לגדול לבצוע (עתור"י החסיד; מהרש"א ועוד. וגם כתבו שר' זירא היה כהן, ורשות ביד בעה"ב לכבדו לבצוע).

יש מי שפרש שרבי אבהו רצה ליתן כבוד לרבי זירא שעלה מבבל, ורצה לדחות דברי רבי יוחנן מפני

דברי רב הונא שהיה גם הוא מבבל [כי סבר שכן גם שיטתו של ר' זירא] שהבוצע הוא המברך, וכיון שרצה שר' זירא יברך כי הוא האורח לכך רצה ליתן לו לבצוע. ולאחר שהשיב לו ר' זירא 'לא סבר מר להא דרבי יוחנן...' סבר רבי אבהו שדעתו של ר' זירא לגמרי כרבי יוחנן וחולק על רב הונא שהבוצע הוא מברך, ועל כן אמר לו 'נברוך לך מר'. והשיב לו ר' זירא 'לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבלי דאמר בוצע מברך' (רא"מ הורביץ).

זאורה מברך – כדי שיברך את בעל הבית. מאי מברך... גם מכאן משמע שהמוזמן הוא המברך יחיד ושאר המסובים שומעים את ברכתו, כי אם אחד מברך לעצמו, הלא יכול אחר לזמן והאורה יברך לבעל הבית (עפ"י פנים מאירות).
ושמענו מזה שיש לשמוע מהמברך אף 'הרחמן...' (מהגרש"א שליט"א).

בזמננו שכל אחד מברך לעצמו, ונוהגים שכל אורח אומר 'הרחמן הוא יברך את בעל הבית...' – פקפקו האחרונים אם יש ענין מיוחד ליתן לאורח לזמן (ע' שער הציון רא אות יד, מא"ר; ערוך השלחן שם ג; אורח משפט מב. ובשם הגר"י קניבסקי זצ"ל מובא (תולדות יעקב עמ' שג), שגם עתה יש ענין שהאורח יזמן כדי שהמוזמן יברך את בעל הבית. ועוד אמר, שכהיום שכל אחד מברך לעצמו יש לכל אורח לברך לבעה"ב, לא המוזמן בלבד. וכן כתב בספר ערוך השלחן רא"ג).

יש מי שכתב דייק מדברי הרמב"ם (ברכות ב, ז) שברכת האורח היא תוספת בברכת 'הטוב והמטיב', ולפי זה יש להסמיכה אליה ואין לענות 'אמן' אחר 'אל יחסרנו' אלא לאחר חתימת ברכת האורח (עפ"י אבן האזל ברכות ב). ולכאורה יש לומר שגם אם היא תוספת לברכה, שפיר דמי לענות אמן אחר 'אל יחסרנו', כי עד כאן טופס הברכה בעצמה ללא התוספת. וכן יש ללמוד מדברי הב"ח (או"ח נד) בפירוש כוונת הטור שכתב שאין לענות אמן בברכת ישתבה אחר 'מהולל בתשבות' כיון שהשאר אינו תוספת – משמע שאם היה תוספת לברכה, עונים אמן לפני התוספת.

'שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה' – שלא ירד מנכסיו ויצטרך לבריות ופניו משתנות ככרום (כמו שאמרו לעיל ז:). **'ולא יכלם לעולם הבא'** – שיש עושר השמור לבעליו לרעתו.
זרבי מוסיף בה דברים: ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו... – שהיה רבי עשיר מופלג, והיה נצרך לברכה זו [וכן משמע ברמב"ם, שהאורח מוסיף דברים לפי מה שרואה לבעל הבית]. וכמו כן היה רגיל רבי להוסיף בסוף תפלתו, להינצל משטן המשחית, כמו שאמרו לעיל טז: (משיעורי הגר"ש"א שליט"א).
ומשמע מלשון הגמרא והרמב"ם שתוספת דברים היא ואינה מגוף הברכה שתקנו חכמים. ועל כן נראה לכאורה שאם אין לבעל הבית קרקעות שמתפרנס מהם, אין מקום לומר 'יהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר', והרי אין זה טופס ברכה קבוע שאין לשנותו.

'כל הברכות כולן פותח בברוך וחותר בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחבירתה...'. התוס' (כאן ובפסחים קד:). כתבו שישנן כמה ברכות שאינן פותחות ב'ברוך' אף על פי שאינן סמוכות לברכות אחרות, כגון 'אלקי, נשמה...' / תפילת הדרך ותפילת הגשמים, וכן 'אתה הוא עד שלא נברא העולם...' – לפי שאינן אלא שבת ותפילה (מהרש"א גרס: תה"ל) בעלמא (וכן הוא בשלחן ערוך או"ח ז, ג).

ואולם הרא"ש (בשור"ת, ד) כתב ש'אלקי נשמה' היא סמוכה לברכת 'אשר יצר'. וכיוצא בזה מובא (בטור או"ח קי,ו) ממהר"ם מרוטנבורג (רבו של הרא"ש), כשהיה יוצא לדרך בבוקר (- קודם התפילה. משנ"ב), היה אומר תפילת הדרך אחר ברכות השחר כדי להסמיכה לברכת 'הגומל חסדים' ותהיה ברכה הסמוכה לחברתה.

[וכתבו הפוסקים שאף על פי שאנו נוקטים לעיקר כדברי התוס', עדיף להסמיך 'אלקי נשמה' ל'אשר יצר' (ע' בהגר"א מו"ק יו; משנ"ב ו"ק יב). וכן תפילת הדרך יש להסמיכה לברכה אחרת אם אפשר הדבר, כגון שיאכל או ישתה דבר מה ויברך ברכה אחרונה, או לאחר ברכת 'אשר יצר'. או"ח קי,ו].

א. משמע מדברי הפוסקים הנ"ל, ממה שכתבו לסמוך אלקי נשמה ותפילת הדרך לברכה אחרת - שגם ברכה שאינה שייכת בענינה לברכה הסמוכה לה, אינה פותחת בברוך. ולא כן כתב הר"ן בחדושיו לפסחים קד, לתרץ מדוע ברכת הקידוש אינה נחשבת סמוכה לברכת הגפן, כי הן שני ענינים (ובתוס' שם משמע דלא כהר"ן).

אך נראה לכאורה שגם לדברי הרא"ש ומהר"ם מרוטנבורג, הרי לא מצינו בגמרא שחכמים תיקנו להסמיך ברכת אלקי נשמה ותפילת הדרך לברכה אחרת. אדרבה, התוס' הוכיחו ש'אלקי נשמה' נאמרת מיד בהקיצו משנתו. ועוד, אם נאמר שתקנום להיות סמוכות לברכה אחרת, הא גופא קשיא מדוע לא תקנו להן פתיחה בברוך כאשר ברכות, ומה ראו על ככה להחסיר מהן פתיחה ולהסמיכן לברכה כלשהי?

אלא נראה שהכל מודים לטעם שכתבו התוס' שכיון שענינן של אותן ברכות הוא שבח ותפילה בעלמא, לא תקנו להן פתיחה ב'ברוך', כי כן הוא סגנון תפילה והודאה. אלא שמ"מ יש עדיפות להסמיכה לברכה אחרת שעל ידי כן ה'ברוך' שמזכיר מקודם עולה גם עליהן [והרי מעצם הדין שאמרו כל הברכות כולן פותחות בברוך מבואר שכך ראו הדברי], ומאידך לא בטל ממנה סגנון ואופי של תפילה והודאה. אך אין זה מעיקר דין 'ברכה הסמוכה לחברתה' - כי במהותן אכן ברכות אלו אינן סמוכות לחברתן. ולפי זה יש לומר שבשאר ברכות, אם אינן קשורות בענינן זו לזו, תקנו להן פתיחה בברוך כדברי הר"ן, ורק כאן מפני טעם מיוחד אינן פותחות בברוך כאמור.

ולפי זה שפיר יש לומר שהכל מודים שאם לא סמך ברכה אחרת ל'אלקי נשמה' ולתפילת הדרך, מברך אותן כמות שהן, כפי הנראה מדינא דגמרא.

ונראה לבאר בזה מה שכתב בספר שערי אפרים שאין לחלק ברכות הנישואין לכמה אנשים, מלבד הברכה אחרונה, מאחר ויש להסמיכן זו לזו. ואף על פי שהשומע כעונה, טוב שאחד יברך את כולן. ובאר הדברים שאעפ"י שאין מתבטל ממנה שם 'ברכה הסמוכה לחברתה' הגם שמחלקן לכמה בני אדם [וכמו שהוכיח בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א צד), שהעיקר הוא שהברכה תהא סמוכה לחברתה, ואין זה דין על האדם המברך, שנפטר מפתיחה ב'ברוך' כיון שאמר 'ברוך' מקודם, וכמו שמוכח ברי"ף שמחלקים ברכות המזון לכמה אנשים כשאינן אחד יודע לברך כולן], מכל מקום טוב וראוי להסמיכן בפועל כדי שה'ברוך' יעלה על הברכה האחרת, וכענין מה שכתבו הפוסקים באלקי נשמה ובתפילת הדרך.

ב. טעם נוסף לתפילת הדרך שאינה פותחת ב'ברוך' - ע' תר"י ריש המסכת שבעצם היא ברכת 'שומע תפלה' שבמקורה אינה פותחת בברוך. ונראה בבאר הדבר שזוהי ברכה כללית על התפילה, וכברכת כהן גדול על התפילה (בסוטה מ-מא) שחותם בה 'שומע תפלה'. [ולכן נהגו לסיים ב'שומע תפלה' בתפילות ובקשות שונות, כגון בתפילת 'הנגי' של הש"ץ קודם מוסף בימים נוראים, ועוד].

ג. עוד בעניני פתיחה וחתימה בברכות, וברכה הסמוכה לחברתה - ע' בספרים דבר שמואל וברכת אברהם פסחים קד; קובץ 'זבח משפחה' ח"ב עמ' 100, מהגרי"ח ש קוטלר.

(ע"ב) 'קסבר הטוב והמטיב דאורייתא' - ודרשוה מן הכתוב ואכלת ושבעת וברכת... אשר נתן לך

- זו ברכת הטוב והמטיב (להלן מה: ואמנם אפשר שהתנא שם דרשה כאמכתא, אך לדעת הסוברים דאורייתא יש לומר שהיא דרשה גמורה. וכן נראית דעת רבי יוסי הגלילי בתוספתא (הובאה בתוס' מט. ד"ה מאן) שהיא מדאורייתא, שלכך אינה

פותחת בברוך אלא חותמת. וכן דעת רבי ישמעאל בירושלמי. וכן נחלקו בדבר אבא יוסי בן דוסתאי וחכמים, להלן מט.).

'מים אחרונים, בזמן שהם חמשה מתחילין מן הגדול' – ולא משום כבודו, שהרי אמרו בסמוך אין מכבדין בידיים מזוהמות, אלא נותנים לגדול המברך ליטול ראשון משום כבוד הברכה [ולאחר שנטל הגדול את ידיו, אין מכבדים בנטילה כאמור], או כדי שהמברך יעיין בברכה בזמן שנוטלים הארבעה אחריו (עפ"י ראשונים כאן. וע' רמב"ם וראב"ד ברכות ז, יב).

'רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי, אמר ליה רבי לרב: קודם משי ידך...'. אף על פי שרבי חייא גדול מרב, יש רשות לבעל הבית ליתן לברך לאורח שירצה, גם אם יש מי שגדול ממנו (עפ"י תוס' מז. ד"ה והלכתא; מאמר מרדכי ועוד – וכפי שהוכיח מכאן בשער הציון רא אות ד).

*

ואפשר לומר כי מה שתקנו חז"ל ברכת זימון בענין האכילה, מה שאין כן בשאר דברים של קדושה או שאר ברכות כי כולם נאמרות ביחיד, ואם אינם נאמרות ביחיד אין נאמרות גם כן בשלשה, כמו בדברים של קדושה שצריך עשרה, ולא מצינו חילוק בין יחיד לשלשה כי אם בענין ברכת המזון – הטעם הוא דכתיב ואכלת ושבעת וברכת ואמרו חז"ל (ירושלמי פ"ק דתרומות, והביאו הרא"ש בהלכות): ואפילו מדומדם, כיון דכתיב ושבעת. ולזה הכריחו לשלשה שאכלו כאחד שחייבין לזמן ולא יברך כל אחד לעצמו הואיל שמברך ואפילו מדומדם, אלא הגדול שביניהם מסתמא דעתו מיושבת עליו – יברך, והם יענו אחריו 'ברוך שאכלנו משלו' ויכונו לברכתו ויענו 'אמן'. ובתחלת הברכה הוא עיקר הזימון, ולכך גם מזכירים 'אלקינו' בכמה מקומות היחידים, עם כל זאת בברכת הזימון שהיא 'נברך שאכלנו משלו' והם עונים אחריו, לא יזכירו 'אלקינו', כי שמא גם המברך מדומדם, אבל כשהם עשרה שחל עליהם דבר של קדושה או מזמנים בשם, כי הגדול שבכולם הוא המברך, ואפילו היה מדומדם כיון שהוא בחבורת עשרה בני אדם, יכולין להזכיר את ה' בתחלת ברכת מזון שהיא זימון בשם' (מתוך 'בית אלקים' למבי"ט, שער התפלה י).

*

'בעל הבית בוצע' – רמו לדבר ממה שאמר אברהם אבינו ואקחה פת לחם ולא אמר 'קחו פת לחם וסעדו לבכם' – שבעל הבית בוצע (בעל הטורים ריש וירא).

*

'שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. הענין בזה כדאיתא בגמרא (ברכות נח). שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה. והנה כשיאכלו שלשה או רואה השלישי שיש שתי דעות נפרדות והפכיות, מזה מכיר שיש השי"ת שברא אלו ההפכים והשי"ת הוא מאחדם, והוא תמים דעים ואלקי הרוחות לכל בשר, וכן גם כן הענין ביחוד השי"ת כדאיתא בוזהר הקדוש (במדבר קב). דהא ובא לו לקרן אמינא בקדמיתא והא ידעתא רזא דקרן ודא הוא עול מלכותא קדישא.

והיינו, כי כל הארבע רוחות המה הפכים זה עם זה כדאיתא בזה"ק (וארא כד). צפון איהו קר ולח וכו' דרום איהו חם ויבש וכו' – ולכן בקרן המאחד שני רוחות ההפכים, משם ניכר אחדות השי"ת שמאחד כל הנפרדים. וכן בענין זימון בשלשה, כיון שיש שנים נפרדים לכן יכול השלישי להכיר הכרה מפורשת ולומר 'ברוך שאכלנו משלו', וכדאיתא בגמרא (טנהדרין ג.) בתלתא אי אפשר דלית בהו חד דגמיר'. (מי השלוח לקוטים. וראה עוד בהרחבת הענין בצדקת הצדיק קפו, מובא להלן).

דף מז

'שנים ממתנין זה לזה בקערה' – שאם האחד מסלק ידיו מן הקערה לשתות או לדבר אחר, חברו מפסיק אכילתו עד שיגמור לשתות (שלחן ערוך קע, ב ופוסקים).

רבה בר בר חנה הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא, קדים ויתיב וקמתני ליה לבריה: אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמון מפי העונים'. משמע מכאן שהחתן בוצע (כמש"כ רש"י) אף אם יש שם מי שגדול הימנו (מגן אברהם קסו סקכ"ט).

רב ושמואל הוו יתבי בסעודתא. אתא רב שימי בר חייא הוה קמסרהב ואכיל...'. משמע שחל דין זימון גם כאשר השלשה לא התחילו לאכול יחדיו אלא ישבו שנים ולבסוף בא השלישי. (וכן יש להוכיח ממעשה דינאי המלך להלן מה. וע"ש בחדושי בית מאיר).

ואולם דעת תלמידי רבנו יונה שהתחלת האכילה היא הקובעת חיוב זימון, ולדעתו צריך לפרש כאן שאמנם אין חיוב זימון כי לא התחילו כאחת, אבל הרשות נתונה לזמן. ומשמע שגם מצוה יש בדבר, שלכך מיהר רב שימי לאכול – כדי להצטרף עמהם לזימון.

[ולפי זה נמצא מכאן מקור לדין שכתב הרמ"א (קצג, ב) שאם ישבו שנים לאכול ובא שלישי ואכל עמהם, ולא קבע עמהם ישיבתו (כגון שלא ישב באותו שלחן בדרך קבע. ע' משנ"ב), אף על פי שרשאים להחלק כיון שלא קבעו יחדיו, אבל אפשר וגם עדיף לזמן.

אלא שהמשנה – ברורה הביא שאין כן הסכמת האחרונים, אלא מסתבר שכל מקום שאינם חייבים בזימון מפני שאכילתם נפרדת, אין להם לזמן יחדיו. ובאשר להוכחה מסוגיתנו – הלא אין מוכח כן אלא לדעת תר"י שתחילת האכילה לבדה קובעת, אבל להלכה אנו נוקטים שאפילו לא התחילו כאחת, כל שאכלו ביחד בדרך קבע לבסוף, חייבים לזמן, ולפי זה אין לנו כל מקור לדין האמור שגם כשאין חובת זימון יש רשות להצטרף לזמן] (עפ"י באור הלכה קצג, ב).

'הא לא חזי ליה?... – ואין זה מברך אלא מנאץ (רש"י עפ"י בבא קמא צד). מכאן פסק הרמב"ם (ברכות א, ט): 'כל האוכל דבר האסור, בין בזדון בין בשגגה אינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף. כיצד, הרי שאכל טבל של דבריהם או שאכל מעשר ראשון שלא נטלו תרומותיו או מעשר שני והקדש שלא נפדו – אינו מברך, ואין צריך לומר אם אכל נבלות וטרפות...!'

ואולם הראב"ד השיג וכתב 'זו טעות גדולה', כי לא אמרו אין מברכים אלא שאין מזמנים עליהם, לומר שאין להם חשיבות קביעות הואיל ואוכלים דבר האסור, והוא כענין אכילת פירות שאין להם קבע, אבל ברכה תחלה ובסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו.

ואם עבר 'כדי דיבור' מאז שסיים הברכה, יכול לענות 'אמן' אחר ברכת אחרים אותה ברכה, כל עוד לא כלתה עניית 'אמן' מפי רוב הציבור (פתחי הלכה ב הערה 37, מהגרשו"א. אבל בתוכ"ד לא יענה – ע' אג"מ או"ח ח"ה ט, א).

ג. עניית אמן אחר ברכה המסיימת של עצמו, יש מי שתלה במחלוקת הראשונים אם חובה היא כשאר עניית 'אמן' על ברכת אחר (רש"י) או רשות (רמב"ם). ונפקא מינה לענין עניית 'אמן' אחר ברכת 'גאל ישראל', אם הדבר מהווה הפסק בין גאולה לתפילה (עפ"י עמק ברכה). ובערוך השלחן (רטו, ד) נקט כדבר פשוט שעניית אמן אחר ברכת עצמו רשות היא ואינה חובה.

אביי היה עונה 'אמן' אחר 'בונה ירושלים' בקול, כדי שישמעו הפועלים ויקומו וילכו לעבודתם, ורב אשי היה עונה בלחש, כדי שלא יזלזלו בברכת 'הטוב והמטיב'.

וכן פסק בה"ג. ולדידן שאין פועלים אף אביי מודה לענות בלחש (תוס'). ואולם עתה נוהגים כשמברכים בצבור לאמרו בקול רם, כשם שעונים הציבור 'אמן' על שאר ברכותיו (רמ"א קפה, א). ואפשר גם כשמברך לבד יכול לענות 'אמן' בקול רם, שאין עתה חשש זלזול כיון שהפועלים מברכים ברכה זו (משנ"ב).

דף מו

פ.ט. א. למי ראוי לבצוע ולברך ברכות המזון – לבעל הבית או לאורח? מהי ברכת האורח?

ב. עד היכן ברכת הזימון, ומאי נפקא מינה?

ג. המפסיק באמצע אכילתו לענות לזימון – מהיכן הוא מתחיל את ברכתו?

ד. אלו ברכות אינן פותחות או אינן חותמות ב'ברוך'?

ה. האם ברכת 'הטוב והמטיב' היא מדאוריתא?

ו. האם מברכים ברכת 'הטוב והמטיב' בבית האבל?

א. רבי יוחנן אמר משום רבי שמעון בן יוחאי: בעל הבית בוצע, כדי שיבצע בעין יפה. ואורח מברך ברכת המזון – כדי שיברך את בעל הבית. ורב הונא אמר: הבוצע מברך.

א. פרשו התוס' ועוד פוסקים שאין הדברים סותרים, שאם בעל הבית מיסב עמהם והוא בעל הסעודה – הוא הבוצע, ויתן לאורח לברך ברכת המזון. ואם בעה"ב אינו מיסב – הגדול שבהם יבצע והוא יברך ברכת המזון. ויש שכתבו שעתה המנהג שאף כשבעל הבית מיסב, נותנים לגדול לבצוע, מפני שאין נוהגים שבעה"ב נותן למסובים פרוסה גדולה המספקת לכל הסעודה ולא שייך הטעם של בציעה בעין יפה (עפ"י לחם חמודות). ובסעודה שכל אחד אוכל מכרו – ודאי יש לנהוג כך, שבעה"ב יכבד את הגדול לבצוע תחילה (עפ"י משנ"ב קסו סקע"ד).

כשבעל הבית אינו בוצע, וכולם שוים ואחד מהם כהן – מצוה להקדימו. היה הכהן עם הארץ – תלמיד חכם קודם לו. היו שניהם תלמידי חכמים אלא שהכהן פחות מהאחר – טוב להקדים את הכהן אבל אין חיוב בדבר (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ז מה; או"ח קסו, יד).

ב. חתן ביום חתונתו בוצע, אפילו יש שם גדול הימנו (עפ"י פוסקים, כמשמעות רש"י מז. ד"ה קדים. וכן המנהג בגלילות אשכנז וצרפת – שו"ת באר שבע נ, בהגהה).

ג. אין לבצוע פרוסה קטנה [מכזית] מפני שנראה כצר עין, ולא פרוסה יותר מכביצה – בחול – מפני שנראה כרעבתן (ערמב"ם ז, ג; או"ח קסו, א). ואם המסובים רבים וצריך ליתן לכל אחד כזית ממה שבוצע, מותר לבצוע כפי הצריך לו (רמ"א שם).

ד. ברכת המזון באורח; יש לצדד שבעה"ב רשאי ליתן לברך לכל אורח שהוא רוצה, גם לקטן שבאורחיו. כמו שיכול לברך בעצמו אף שיש שם אדם גדול. ואולם נראה שאין לו ליתן לאדם אחר שאינו אורח אם יש שם מי שגדול הימנו (עפ"י משנ"ב ובאה"ל רא).
ה. יש מן האחרונים שפקפקו בדיון זה בזמננו, שכולם נוהגים לברך בעצמם, האם יש עדיפות ליתן לאורח לברך (ע' שער הציון רא, יד מא"ר; שאלת יעב"ץ ח"א עד; ערוך השלחן שם ג; אורח משפט מב).
וכן לענין קדימת הגדול, יש אומרים שכיום אין מקפידים בכך אלא בעל הבית נותן לכל מי שירצה במקרה, כדי למנוע מריבה (עפ"י לבוש רא. ואין כן משמעות שאר אחרונים – ע' במשנ"ב ובאה"ל שם ובכף החיים).

ברכת האורח שמוסיף בברכת המזון; יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ורבי מוסיף בה דברים: ויצלה מאד בכל נכסיו, ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר, ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו, ואל יזדקק (בספרי הפוסקים מופיע: יזדקק) לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם.

א. בשולחן ערוך הנוסח מעט שונה: 'יהי רצון שלא יבוש ולא יכלם בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ויצליח בכל נכסיו, ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר, ולא ישלוט שטן במעשה ידיו ואל יזדקק לפניו שום דבר חטא והרהור עון מעתה ועד עולם'. ובספר 'לחם חמודות' תמה למה אנו משנים הנוסח האמור בש"ס.
ב. דעת המגן-אברהם שאין האורח מחויב בברכת בעה"ב אלא אם יש שם כוס. וצריך עיון מקור דבריו (עפ"י משנ"ב ושעה"צ סו"י רא).
ג. עתה שנוהגים שכל אחד מברך לעצמו, יש לכל אורח ואורח לברך לבעל הבית, ולא רק המזמן (ערוך השלחן רא, ג; בשם הגרי"י קניבסקי זצ"ל).
ד. בחורים ואברכים האוכלים בישיבה, יש להם לברך את 'בעל הסעודה' כדין ברכת האורח, ויכוונו לנדיבים שתרמו סעודה זו (אור לציון ח"ב מו, לג).

ב. עד היכן ברכת הזמן – רב נחמן אמר: עד 'נברך' (ועד בכלל). ורב ששת אמר: עד 'הזן'. רש"י מפרש שלרב ששת ברכת 'הזן' נאמרת רק בזימון ולא ביחיד (וע' פנ"י, וכן הוכיח שם מהר"ף). ולהלכה יש פוסקים כרב נחמן שהיחיד אומרה (רי"ף; רה"ג; או"ז ח"א קצא בשם ר"ח). ויש פוסקים כרב ששת (עפ"י או"ז שם בדעת רש"י).
והראשונים תמחו על כך ופרשו שלכל הדעות היחיד גם כן אומרה, אלא הנידון כאן הוא עד היכן צריך לשמוע את המזמן, כגון באחד שמפסיק אכילתו לשנים כדלעיל, או בשרוצה לצאת החוצה. וכתבו התוס' שהלכה כרב ששת, עד שיגמרו ברכת 'הזן', כי 'נברך' לבד אינה ברכה. ועוד פרשו נפקא מינה עד היכן ברכת הזימון, כאשר מחלקים ברכות המזון לכמה אנשים לברך כגון שכל אחד יודע לברך ברכה אחת, שאין לחלק ברכה אחת לשני בני אדם (עפ"י הרי"ף).

ג. מי שהפסיק אכילתו לענות לזימון; לפרש"י, נחלקו בדבר רב זביד ורבנן האם מתחיל ברכתו מראש הברכה כלומר מתחילת ברכת הזן, או מ'גודה לך' [לדעת האומר שברכת הזן היא חלק מברכת הזימון], והסיקו הלכה שחזור למקום שפסק דהיינו 'גודה לך'.
והתוס' חולקים וסוברים שכיון שהמשיך לאכול, ודאי חייב להתחיל שוב מתחילת הברכה, ולא נחלקו

בגמרא בנידון זה. [ופרשו שהמחלוקת בגמרא היא על נוסח ברכת המזמן; לדעת רב זביד חוזר ואומר 'נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו', ורבנן אמרו למקום שפסק – שאומר 'ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו'. וכן הלכה].

היה בדעתו להמשיך לאכול, אפילו אם לבסוף לא אכל – חוזר ומברך מתחילת ברכת 'הון' (ר"י; רמ"א ר.ב). ואם לא היה בדעתו לאכול – יוצא בברכת 'הון' של המזמן [כאשר שומע כל הברכה] ואינו חוזר ומברך אותה ברכה. ואם בדעתו לאכול רק פרפרת, בשר ודגים וכד' – יצא ידי חובת 'הון', וכשיסיים אכילתו יתחיל מ'נודה לך' ושוב יברך ברכה מעין שלש על הפרפרת. [ואם בדעתו לאכול דברים שברכתם 'בורא נפשות', נסתפק הפמ"ג אם צריך לשוב ולברך עליהם]. ויזהר לכתחילה שלא ישיח בינתים (עפ"י מג"א). ואין הדבר ברור שיהא מותר לו לאכול, שהרי יוצא בברכת הזימון וכאילו בך בעצמו, והלא אסור לאכול כלום בתוך הברכה. וצ"ע (באור הלכה סוס"ר).

ד. שנו בבבביתא: כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותרם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצוות (שפותח ואינו חותרם), וברכה הסמוכה לחברתה (כגון בשמונה עשרה ברכות) וברכה אחרונה שבקריית שמע (שבהן חותרם ואינו פותח, מפני שחתם בראשונה א"צ לפתוח השניה בברוך. וברכה אחרונה בק"ש גם כן נחשבת סמוכה לברכה שלפני ק"ש. ראשונים. וע"ע רשב"א יא.), ו'הטוב והמטיב' – פותח בברוך ואינו חותרם (כי תקנוה ברכה לעצמה בשביל הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, לכך היא פותחת בברוך שלא כברכה הסמוכה. ואינה חותרת בברוך לפי שבעיקרה היא ברכה קצרה, שאין בהן הפסק דבר תחינה וכד' אלא שתקנו אחר כך להזכיר בה שלש מלכיות ושלש גמולות ושלש הטבות (עפ"י רש"י ותוס'). וי"א שלכך אינה חותרת בברוך, כי אריכות בתוארי הבורא 'הא-ל אבינו מלכנו אדירנו... ענין אחד הוא [וכן 'הוא יגמלנו' אינה בקשה אלא תואר, שהוא גומל אותנו בכל יום] (עפ"י תר"י מט. ד"ה ובכאן). וי"א מפני שלא רצו לעשותה מעולה מברכות המזון שהן מהתורה ויש בהן חתימה בלבד (עפ"י רשב"א).

א. נחלקו ראשונים אם 'ברכה הסמוכה לחברתה' היא דוקא כשסמוכה לברכה ארוכה החותרת ב'ברוך' או אפילו סמוכה לברכה קצרה, פתיחת הברכה הקודמת פטרה את זו מלפתוח בברוך (ערש"י רשב"ם ותוס' פסחים קד.).

ב. ברכת 'אלקי', נשמה' אינה פותחת בברוך הגם שלעתים אינה נאמרת בסמוך ל'אשר יצר' – הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא, אבל חותרת בברוך מפני שהיא ארוכה קצת. וכן צריך לומר גבי 'אתה הוא עד שלא נברא העולם'. וכן תפילת הדרך ותפילת הגשמים – שאינן אלא תפילה ושבח (עפ"י תוס' כאן ובפסחים קד; או"ח ו.ג.). ויש שכתבו להסמיך 'אלקי נשמה' ותפילת הדרך לברכות אחרות (שו"ת הרא"ש ד, א; טשו"ע קי, ו).

שאר ברכות השחר פותחות כל אחת ב'ברוך', הגם שמנהגנו לאמרן סמוכות – כי בעיקרן ניתקנו כל אחת בנפרד, לאחר כל פעולה, פקחת עינים, לבישה וכו' (תוס'). וע' בהגר"א או"ח מז, ו. ויש אומרים שברכות קצרות פותחות ב'ברוך' אעפ"י שסמוכות לחברתן, וכגון 'שהכל ברא לכבודו' ו'יוצר האדם' (רבנו תם).

ברכת 'ישתבח' וכן ברכה שלאחר ק"ש – נחשבות ברכות הסמוכות לחברתן, לברכה שלפני פסוקי דזמרה / קריאת שמע [וכן 'ההלל' שלאחר ההלל]. ואולם ברכה שלאחר הקריאה בתורה פותחת בברוך, מפני שבתחילה לא היו מברכים רק הקורא הראשון והאחרון, והרי יש הפסק גדול ביניהם (עפ"י רש"י ותוס') ונתקנו מעיקרא לשני אנשים (ער"ן מגילה כא).

ברכת 'בורא נפשות'; התוס' (בפסחים קד): כתבו עפ"י הירושלמי שחותם בה כשאר ברכות ארוכות. ואולם הכרעת רוב הפוסקים שאין לחתום בה בשם.
 ג. ברכות נישואין, הגם שנחשבות סמוכות זו לזו ולכך אינן פותחות בברכות [מלבד הברכות הראשונות, וכן הברכה האחרונה שהיא נאמרת בפני עצמה], מן הדין אין לחוש לחלוקתן לכמה אנשים, שאין זה מבטל דין 'ברכה הסמוכה לחברתה'. וכן המנהג עתה (ע' אגרות משה אה"ע ח"א צד).
 ד. הר"ן (בחדושי לפסחים שם) כתב שברכות שהן משני ענינים, כגון ברכת הקידוש וברכת הגפן – פותחות ברוך אעפ"י שהן סמוכות. וכן ברכת 'הרב את ריבנו' פותחת בברוך אעפ"י שהיא סמוכה לברכות שלפני הקריאה, כי נתקנה על הגם ולא על קריאת המגילה (ר"ן מגילה כא).

ה. הוכיחו שברכת 'הטוב והמטיב' אינה מדאורייתא שהרי פועלים עוקרים אותה (רב יוסף), וגם הריהי פותחת בברוך – משמע שאינה נחשבת סמוכה לחברתה, לפי שהיא תקנה מדרבנן שלא כשלוש ברכות (רב יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב), גם עוקרים אותה בבית האבל (לרבי עקיבא. רב נחמן בר יצחק).
 ואולם הסבירו לפי רב ששת שנחלקו תנאים בשאלה זו, אם היא מדאורייתא או מדרבנן [וכן נחלקו בדבר אבא יוסי בן דוסתאי וחכמים (מט.). וכן נראה שדעת רבי יוסי הגלילי (בתוספתא פ"א) שהיא מדאורייתא ואינה פותחת בברוך (עפ"י תוס' מט. ומקורה מדרשת תנאים דלהלן מה: וכן אמרו בירושלמי (רפ"ז) בדעת רבי ישמעאל). וקיימא לן שהיא מדרבנן].
 עתה הפועלים מברכים כל ארבע הברכות, שאין דרך בני אדם עתה להקפיד על כך, ומן הסתם הפועלים נשכרים על דעת כן שיברכו כל הברכות כתיקנן (או"ח קצא,ב).

ו. לתנא קמא דברייתא, אומרים בבית האבל ברכת 'הטוב והמטיב'. והסבירו בגמרא שמשלבים בה דיין האמת, כמפורט בגמרא הנוסח שברך רב אשי.
 בה"ג כתב שאין לומר 'לוקח במשפט', כי יש נספה בלא משפט. ואולם התוס' צדדו שאין למחוק בשל כך מהנוסח.
 לרבי עקיבא, עוקרים 'הטוב והמטיב' בבית האבל ואין אומרים אלא 'ברוך דיין האמת'. [ומשמע שכן נקט רב נחמן בר יצחק. ואולם להלכה נקטו התוס' ושאר פוסקים כתנא קמא, כפי שנהג רב אשי. ואפשר שגם רנב"י מודה שהלכה כת"ק. ריטב"א].

דפים מו – מז

- צ. א. כיצד סדר ההסבה?
 ב. כיצד סדר נטילת מים ראשונים ומים אחרונים?
 ג. האם מכבדים בדרכים ובכניסה בפתחים?
 ד. כיצד סדר בציעת הפת והתחלת האכילה בחבורה?
 א. כך שנו בתוספתא: בזמן שהן שתי מיטות, גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו [כלומר לצד מרגלותיו, והיו רגילים להסב בהטיה לשמאל, נמצא השני מסב לימין הגדול, שכשירצה הגדול לספר עמו, לא יצטרך להיזקף. ואולם הפרסיים נהגו שהשני מסב לצד שמאלו של הגדול, כי לא היו נוהגים לדבר אלא לרמוז ולסמן בידיים]. בזמן שהן שלש מיטות – גדול מהם בראש, שני לו למעלה הימנו (= לצד ראשו), שלישי למטה הימנו.